
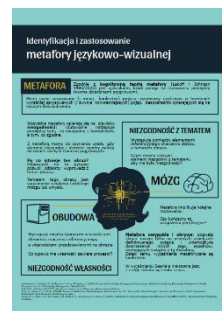

Narzędzie do wyjaśniania: identyfikacja i zastosowanie metafory językowo-wizualnej

Anastazja Szuła

Katedra Nauk Społecznych i Humanistycznych,
Uniwersytet Medyczny im. Karola
Marcinkowskiego w Poznaniu
anastazja.szuła@gmail.com

Przyjęto 28 grudnia 2022; zaakceptowano 2 kwietnia 2023; opublikowano 26 sierpnia 2023

Abstrakt

Metafora językowo-wizualna jest szeroko stosowana w komunikatach o charakterze perswazyjnym. Swoje zastosowanie znajduje również w materiałach edukacyjnych, gdzie służy lepszemu wyjaśnieniu i pomagać ma w utrwaleniu prezentowanego materiału w pamięci odbiorcy. Metafora opiera się na niezgodności, którą odbiorca musi zauważyć, a następnie odczytać rzutowanie – czyli odczytać, co obecność niezgodności ma przekazywać. Badacze zajmujący się identyfikacją metafor językowo-wizualnych zwracają uwagę na dwa typy niezgodności, jakie mogą zachodzić w tego typu komunikatach: niezgodność z tematem obrazu oraz niezgodność własności poszczególnych jego elementów. Opanowanie metod identyfikacji i analizy metafor jest szczególnie przydatne w celu nauczania się, w jaki sposób optymalnie posługiwać się tym narzędziem, tj. jak wytwarzać metafory zapadające w pamięć, dobrze wyjaśniające rozważany problem.

Słowa kluczowe: metafora; identyfikacja metafory; metafora wizualna; niezgodność; językoznawstwo kognitywne

1. Wprowadzenie

Metafora od czasów Arystotelesa jest postrzegana jako narzędzie retoryczne o niezwyklej mocy. Już starożytni twierdzili, że jest ona doskonałym narzędziem wyjaśniania, komentowania czy perswazji; przestrzegali nawet przed jej potencjalną szkodliwością (Johnson, 1981). Z jej pomocą można budować zapadające w pamięć obrazy mentalne, wytwarzać nowe skojarzenia i przedstawiać rozważane problemy w nowatorski, interesujący sposób.

Rozwijane od XX wieku, nowe teorie dotyczące metafor oferują lepszy wgląd w to, jakie procesy są odpowiedzialne za retoryczną moc tego zjawiska. Metafora to, według językoznawców kognitywnych (np. Lakoff i Johnson, 2020), rzutowanie zachodzące pomiędzy dwoma dziedzinami pojęciowymi. Według Lakoffa i Johnsona (2020), zjawisko metafory stoi u podstaw ludzkich systemów pojęciowych – metafory są skonwencjonalizowane, naturalne, niemalże niedostrzegalne przez użytkowników języka, ponieważ bez metaforycznych rzutowań nie potrafilibyśmy skonceptualizować sobie pojęć abstrakcyjnych. Przy pomocy metafor myślimy o tym, co nie jest dane w bezpośrednim, zmysłowym doświadczeniu, ponieważ rozumiemy takie zjawiska w terminach konkretniejszych, bliższych doświadczeniu zjawisk.

Wiele metafor, z jakimi się spotykamy, to nie metafory konwencjonalne, leżące u podstaw naszych systemów pojęciowych. Metafory, z jakimi spotykamy się w tekstach poetyckich, w sztuce, a nawet w reklamach i innych komunikatach perswazyjnych, często oferują nam zupełnie nowe spojrzenie na przedstawiane zjawisko. Są obecne w konkretnym tekście i istnieją na potrzeby tego konkretnego tekstu, a niezależnie od niego mogą mieć niewiele sensu. Każdorazowo, aby zrozumieć niekonwencjonalny komunikat metaforyczny, odbiorca musi odtworzyć zawarte w nim rzutowanie, tj. zauważyć niezgodność i odczytać, co jej obecność ma przekazywać (np. Steen i in., 2010).

2. Zastosowanie metafory językowej i wizualnej

Dobrze wykorzystana metafora nie utrudnia zrozumienia tekstu, lecz ułatwia zrozumienie przedstawionej w tekście kwestii. Wiąże się to z faktem, że zastosowanie metafory jednocześnie uwypukla i ukrywa pewne aspekty pojęć, między którymi następuje rzutowanie – nawet jeśli te uwypuklane i te ukrywane są równie ważne. Konwencjonalna metafora „MIŁOŚĆ TO PODRÓŻ wysuwa na czoło: współpracę, cel i rozwój w miarę upływu czasu, zupełnie usuwając z pola widzenia stronę uczuciową zjawiska miłości, podczas gdy metafora MIŁOŚĆ TO CHOROBA PSYCHICZNA podkreśla intensywność emocji i brak kontroli nad nimi, zasłaniając równocześnie wspólnotę celów i kooperację w miłości” (Tokarz, 2000, s. 260). Podobnie Searle’owska metafora MÓZG TO KOMPUTER wysuwa na pierwszy plan to, w jaki sposób mózg przetwarza dane, np. sekwencyjność. Ignoruje jednak kompletnie, jaki mózg jest w dotyku; by

uwypuklić ten aspekt, trzeba by mózg zestawzić z czymś bardziej gąbczastym niż typowy komputer.

Szczególnym narzędziem, jeśli chodzi o wyjaśnianie złożonych kwestii, jest metafora językowo-wizualna. Sam przekaz wizualny niesie ze sobą wiele treści (w końcu jeden obraz jest wart więcej niż tysiąc słów) i przy jego pomocy często łatwiej jest przekazać to, co skomplikowane, na przykład w formie wykresu czy ilustracji. Co więcej, obrazy mają większy wpływ na odbiorcę niż sam zapis werbalny; lepiej przykuwają uwagę odbiorców, są łatwiejsze do zapamiętania, wzbudzają silniejsze emocje i mają większy potencjał perswazyjny (Seo, 2020). Tym bardziej duży wpływ na odbiorcę – zarówno w pozytywnym, jak i negatywnym znaczeniu – powinien mieć metaforyczny przekaz językowo-wizualny. Odczytanie takiego przekazu angażuje procesy poznawcze różnych typów, w tym, upraszczając, charakterystyczne dla lewej półkuli mózgu rozumienie języka, jak i charakterystyczne dla prawej holistyczne rozumienie przekazów wizualnych (Andriessen i in. 2009).

Andriessen i in. (2009) podkreślają potencjał metafor wizualnych w wyjaśnianiu, zaznaczając przy tym, że sprawne posługiwanie się metaforą wizualną wymaga umiejętności jej identyfikacji. Metody identyfikacji metafor wizualnych powstają na gruncie językoznawstwa kognitywnego (Šorm i Steen, 2018) oraz semiotyki kognitywnej (Stampoulidis i Bolognesi, 2019); w tym tekście przybliżyć metodę językoznawczą.

3. Identyfikacja metafory wizualnej

Šorm i Steen (2018), autorzy Procedury Identyfikacji Metafory Wizualnej (*Visual Metaphor Identification Procedure, VISMIP*), identyfikują metaforę wizualną poprzez analizę pojawiających się na obrazach niezgodności. Obecność niezgodności może wiązać się z obecnością rzutowania pomiędzy dwiema dziedzinami pojęciowymi, a jeśli te dziedziny pojęciowe są różne od siebie, rzutowanie ma charakter metaforyczny. Autorzy opisują dwa typy niezgodności, jakie można zidentyfikować w językowo-wizualnych komunikatach zawierających metaforę: niezgodność z tematem i niezgodność własności. Zadaniem odbiorcy jest zastąpienie jednostek niezgodnych jednostkami zgodnymi i odczytanie rzutowania.

Šorm i Steen (2018) zaczynają od określenia, po co dany obraz został stworzony, następnie derywują z tak określonej przyczyny obraz tematu tegoż obrazu. Później opisują obraz, a na podstawie opisu dzielą obraz na pojedyncze jednostki wizualne. Idąc śladami badaczy, czytelnik może spojrzeć na załączoną grafikę i spróbować odpowiedzieć na pytanie, po co ona powstała i co ma przedstawiać.

3.1. Niezgodność z tematem

Przyjrząwszy się obrazowi i określwszy temat, czytelnik może spróbować odpowiedzieć na pytanie: czy jakieś elementy tego obrazu wydają się niezwiązane bezpośrednio z jego tematem?

Dla każdej z wyznaczonych jednostek należy sprawdzić, czy są zgodne z tematem obrazu. Jeśli któraś z nich nie jest zgodna z tematem, należy zastąpić ją jednostką, która jest zgodna z tematem. Na przykład, jeśli tematem załączonego obrazu jest „działanie ludzkiego mózgu”, a pojawia się na nim niezgodna jednostka, jaką jest „procesor”, w miejscu, w którym powinna znajdować się jednostka zgodna z tematem „mózg”, musimy zastąpić procesor mózgiem.

3.2. Niezgodność własności

Podobnie, dla każdej z wyznaczonych jednostek należy sprawdzić, czy przedstawiają typowe własności. Jeśli nie, jednostkę o nietypowych własnościach należy zastąpić jednostką, która normalnie posiadałaby te własności. Na przykład, jeśli na załączonym obrazie pojawia się ludzka głowa, wewnątrz której jest procesor, należy rozważyć, co typowo zawiera procesor. Typowo znajduje się on wewnątrz komputera, w jednostce centralnej – musimy zatem zastąpić głowę komputerem, jednostką centralną czy obudową komputera.

3.3. Identyfikacja metafory

Wyznaczenie niezgodnych jednostek i odnalezienie zastępujących je jednostek zgodnych skutkuje powstaniem zestawu porównań pomiędzy jednostkami zgodnymi a niezgodnymi. Jeżeli te porównania są międzydziedzinowe, można uznać jednostki niezgodne za jednostki związane z metaforą. Šorm i Steen (2018) proponują sprawdzenie wszystkich wyrazów użytych do określenia niezgodnych i zgodnych jednostek w słowniku – a konkretniej: sprawdzenie ścieżek do najwyższego hiperonimu. Jeśli dla porównywanych ze sobą pojęć ścieżki te różnią się od siebie na wysokości trzeciego hiperonimu, mamy do czynienia różnymi dziedzinami pojęciowymi, a więc z porównaniem o charakterze międzydziedzinowym: metaforą.

Sprawdziwszy w słowniku pojęcia takie jak „mózg” i „procesor”, czy „głowa” i „komputer”, czytelnik dostrzeże, że ścieżki do najwyższego hiperonimu różnią się od siebie. W wypadku analizowanego przykładu mamy więc do czynienia z różnymi dziedzinami pojęciowymi zestawianymi ze sobą, a co za tym idzie, z metaforami. VISMIP nie obejmuje kwestii związanych z interpretacją metafor, lecz samo ustalenie dziedzin pojęciowych jest w znacznej mierze wystarczające, by taką interpretację przeprowadzić.

4. Podsumowanie

Aby wytworzyć przyciągający uwagę i zapadający w pamięć komunikat, warto wykorzystać materiały zarówno językowe, jak i wizualne. Obecność wielu kodów semiotycznych zwiększa zaangażowanie odbiorcy i szansę na zapamiętanie przez niego przekazywanej mu informacji.

Ponadto, warto w takich komunikatach zawrzeć metaforę. Obecność niezgodności może służyć wzbudzeniu zainteresowania, a odczytanie rzutowań wymaga dłuższego namysłu odbiorcy nad komunikatem. Użycie metafory nakierowuje uwagę odbiorcy na konkretne, istotne dla nadawcy aspekty pojęć. Tym samym, mimo że może być ryzykowna, metafora jest dobrym narzędziem do wyjaśniania skomplikowanych kwestii.

Wiedza, na czym polega identyfikacja metafory wizualnej – czyli zrozumienie, jakie niezgodności mogą pojawić się w materiale wizualnym – pozwala na rozwój sprawności w posługiwaniu się tym środkiem.

Bibliografia

- Andriessen, D., Kliphuis, E., McKenzie, J., & van Winkelen, C. (2009). Pictures of Knowledge Management, Developing a Method for Analysing Knowledge Metaphors in Visuals. *Electronic Journal of Knowledge Management*, 7(4), 405–415. www.ejkm.com
- Johnson, M. (red.). (1981). *Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lakoff, G. i Johnson, M. (2020). *Metafory w naszym życiu*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Seo, K. (2020). Meta-Analysis on Visual Persuasion – Does Adding Images to Texts Influence Persuasion. *Athens Journal of Mass Media and Communications*, 6(3), 177–190. <https://doi.org/10.30958/ajmmc.6-3-3>
- Stampoulidis, G. i Bolognesi, M. (2019). Bringing Metaphors Back to the Streets: A Corpus-Based Study for the Identification and Interpretation of Rhetorical Figures in Street Art. *Visual Communication*. <https://doi.org/10.1177/1470357-219877538>
- Steen, G. J., Dorst, A. G., Herrmann, J. B., Kaal, A. A., Krennmeyr, T. i Pasma, T. (2010). *A Method for Linguistic Metaphor Identification. From MIP to MIPVU*. John Benjamins Publishing Company.
- Šorm, E. i Steen, G. J. (2018). VISMIP. Towards a Method for Visual Metaphor Identification. W: G. J. Steen (red.), *Visual Metaphor. Structure and Process* (s. 47–85). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tokarz, M. (2000). Podstawowe założenia teorii metafory Lakoffa i Johnsona. *Nowa Krytyka*, 11, 253–261.

An explanation tool: identification and use of verbo-visual metaphor

Abstract

The verbo-visual metaphor is widely used in messages of a persuasive nature. It is also used in educational materials, where it serves to better explain and fix the presented material in the memory of the recipient. Metaphor is based on an incongruity that the recipient must notice and then read the mapping - read what the presence of the incongruity is supposed to convey. Researchers involved in identifying verbo-visual metaphors describe two types of incongruity that can occur in this type of message: topic incongruity and property incongruity. Mastering the methods of identifying and analyzing metaphors is particularly useful for learning how to make the best use of this tool, i.e., how to produce memorable metaphors that explain the problem under consideration well.

Keywords: metaphor; metaphor identification; visual metaphor, incongruity; cognitive linguistics